

Prof. dr hab. Krystyna Milczarek-Pankowska

Wydział Pedagogiczny

Uniwersytet Warszawski

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Natalii Jeżewskiej

ZROZUMIEĆ INNEGO – TWÓRCZA EDUKACJA INKLUZYJNA I
MIĘDZYKULTUROWA DZIECI PIĘCIO-SZEŚCIOLETNICH, OPARTA NA
PRZEKŁADZIE INTERSEMIOTYCZNYM TEKSTU LITERACKIEGO PRZEZ
TEATRALIZACJĘ I WYPOWIEDŹ PLASTYCZNĄ
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Katarzyny Krasoń

Sztuka i twórczość jako ważne komponenty rozwoju i edukacji dziecka stały się już ponad sto lat temu, na przełomie XIX i XX wieku, podstawą szerokiego Ruchu Nowego Wychowania. Odkryto bowiem, że dziecko jest totalnym artystą, potrafi śpiewać, tańczyć, malować, odgrywać scenki itd. co czyni w sposób spontaniczny, na miarę swoich możliwości twórczych i wyobraźni. Ekspresja artystyczna dziecka, która jest jednocześnie tak wyrazem, jak i koniecznością jego rozwoju potwierdzają najnowsze badania neurobiologiczne (np. gra na instrumencie wpływa na rozwój mózgu, w tym np. na procesy zapamiętywania czy przetwarzania informacji). Truizmem zatem jest stwierdzenie, że ekspresja ta winna również być stosowana w szeroko rozumianej edukacji.

W nurt badań nad możliwościami edukacyjnymi ekspresji artystycznej i sztuki wpisuje się przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska. Autorka szczególnie podkreśla znaczenie kontaktu dziecka z tekstem literackim, które to przekonanie stało się podstawą m.in. znanej akcji „Cała Polska czyta dzieciom”. W recenzowanej rozprawie Autorka zaprzęga sztukę literacką jako narzędzie do kształtowania postaw i umiejętności dzieci w wieku

przedszkolnym, używając przy tym zabiegu przekładu intersemiotycznego literatury na inne formy artystycznego wyrazu, tj. teatr i plastykę.

Rozprawa ma charakter teoretyczno-badawczy, co znajduje odzwierciedlenie w jej strukturze. Praca zbudowana jest według klarownych zasad i jasno wyartykułowanych zasad kompozycyjnych. Trzy pierwsze rozdziały zawierają teoretyczne podstawy realizowanego tematu, rozdział czwarty i piąty odnoszą się do badań empirycznych.

Przechodząc do oceny pracy już w tym miejscu stwierdzam, niezależnie od pewnych zastrzeżeń przedstawionych w dalszej części recenzji, że pozytywnie oceniam podjęty przez Panią mgr Natalię Jeżewską trud oraz przedstawiony w rozprawie doktorskiej projekt badawczy i jego efekt.

Ocena części teoretycznej rozprawy

Pierwszy dowód na stopień przygotowania do prowadzenia badań naukowych stanowią zaprezentowane w pracy podstawy teoretyczne, swoją ocenę dysertacji rozpocznę zatem od nich. W recenzowanej rozprawie podstawy te stanowią zagadnienia z zakresu pedagogiki sztuki, pedagogiki twórczości, edukacji międzykulturowej, edukacji specjalnej, wychowania przedszkolnego, psychologii rozwojowej dziecka, semiologii, teorii literatury. Jest to więc praca z założenia interdyscyplinarna, wymagająca wielod dziedzinowej wiedzy, która w pełni została przez Autorkę uwzględniona.

Rozdział inicjujący pracę „Sztuka i kultura w edukacji małego dziecka - działania literaturą, teatrem i plastyką - w ujęciu literatury przedmiotu”, zgodnie z tytułem odnosi się do wybranych teorii pedagogicznych sytuujących dziecko w kontekście różnych dziedzin sztuki. Autorka odwołuje się przy tym – i słusznie – do klasyków z kręgu wychowania przez sztukę Herberta Reada, Ireny Wojnar czy Anny Trojanowskiej-Kaczmarek. W tej części pracy przedstawia też ważne prawidłowości i spostrzeżenia dotyczące specyfiki percepcji tekstu literackiego przez dziecko. Omawia również szereg interesujących metod werbalnych i pozawerbalnych, przywoływanych w kontakcie dziecka z tekstem literackim, jak recytowanie, opowiadanie, powtarzanie czy też różnego rodzaju formy ekspresyjne uwzględniające przekład intersemiotyczny, na przykład plastykę, rytmikę czy dramę. Każda metoda bowiem – jak konstatuje za B. Chrzęstowską – jest dobra, jeżeli nauczyciel stosując ją potrafi otworzyć dziecko na kontakt z dziełem literackim, a dzięki temu „skłonić je do

wysiłku intelektualnego, wyzwolić emocje i przeżycia związane z dziełem, przekazywać wartości i tworząc odbiorcę wrażliwym i twórczym człowiekiem” (s.21).

Autorka dysertacji ma świadomość specyfiki etapu rozwojowego dziecka w wieku przedszkolnym. Zauważa: „Harmonizacja struktury psychicznej jest nadrzędnym celem pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym w kontakcie z dziełem literackim” i dodaje: „Dążenie do owej harmonizacji struktury psychicznej było kolejnym celem nadrzędnym w projektowaniu badań” (s.9). Wobec przytoczonych wyżej deklaracji nie przedstawia jednak spodziewanej w opracowaniu charakterystyki etapu rozwojowego dziecka w wieku przedszkolnym (może warto taki rys zamieścić w ewentualnej publikacji opracowania), ale niedobór ten wypełnia omawiając funkcje tekstu literackiego wobec potrzeb dziecka: poznawczych i kształcących, wychowawczych, terapeutycznych, kompensacyjnych czy szeroko rozumianych estetycznych. Odwraca zatem perspektywę i jest to w pełni uprawniony zabieg, w sposób bezpośredni nawiązujący do tematu rozprawy. Dalej charakteryzuje modalność dziecka, prezentując poszczególne jej typy według podziału na wzrokowców, słuchowców i kinestetyków. Ważna dla rozprawy problematyka psychologiczna pojawia się zatem, na zasadzie swego rodzaju mozaikowości, w różnych częściach i kontekstach opracowania, w tym np. także w podrozdziale dotyczącym sztuki (1.6.1 „Stadia rozwoju twórczości plastycznej dziecka”), znajduje również miejsce w rozdziale 2. („Rozwijanie potencjału twórczego dziecka poprzez swobodną ekspresję”). Rozważania na temat ekspresji, kreatywności i twórczości wpisuje Autorka w tezę psychopedagogów, że dziecko jest twórcą naturalnym (szkoda, że w tym miejscu nie uwzględnia psychopedagogicznych koncepcji Stefana Szumana - choć jego myśl przywołuje w dalszej części swojej pracy - który jako jeden z pierwszych w ten właśnie sposób postrzegał dziecko, jako artystę samorodnego czy twórcę, wyrażającego się w różnych artystycznych formach). Perspektywę psychologiczną Autorka wprowadza również w rozdziale 3 („Zrozumieć Innego”), szeroko omawiając pojęcie postawy. W tym samym rozdziale trzecim ze znanstwem prezentuje rozważania na temat edukacji wielo- i międzykulturowej oraz inkluzyjnej. Operując kategoriami Innego i Obcego, wskazuje na różnice pomiędzy ludźmi, na osoby odmienne kulturowo i z niepełnosprawnością.

Przedstawione w rozdziałach teoretycznych opracowania poszczególnych zagadnień pozostają na dobrym poziomie merytorycznym. Prowadzona w nich narracja jest logiczna, charakteryzuje się użyciem poprawnej argumentacji. Dobór źródeł i ich analiza nie budzą zastrzeżeń, Autorka przywołuje bogatą literaturę przedmiotu i poprawnie ją wykorzystuje.

Teoretyczna część opracowania świadczy o dobrym przygotowaniu Doktorantki do zamierzonego przez nią interdyscyplinarnego projektu badawczego. Posiada ona rozległą wielod dziedzinową wiedzę stanowiącą bardzo dobry fundament do podjętych badań. Na szeroki kontekst zainteresowań Autorki rozprawy, mający odzwierciedlenie w przeprowadzonych badaniach, wskazuje również niezwykle rozbudowana, licząca ponad 300 tytułów, bibliografia.

Ocena części empirycznej

Przedstawiona do recenzji część empiryczna dysertacji to rezultat starannie przygotowanego pod względem założeń metodologicznych i rzetelnie przeprowadzonego projektu badawczego.

Autorka jasno i precyzyjnie przedstawia cel badań, rysując jego dwuzakresowy charakter, który uzyskuje w wyniku eksperymentu pedagogicznego, polegającego – najkrócej rzecz ujmując – na interpretacji tekstu literackiego przez dzieci powiązanej z przekładem intersemiotycznym, tj. z aktywnością teatralizacyjną i plastyczną (intersemiotyczne dekodowanie traktuje ona jako pozawerbalną formę rozumienia i przetwarzania treści literackich przez dziecko, aktywizującą je twórczo). Pierwszy zakres badań dotyczy modyfikacji postaw wobec Innego, drugi - rozwoju predyspozycji i postawy twórczej dzieci. W odniesieniu do wymienionych dwu zakresów artykułuje również dwa główne problemy badawcze:

1. Czy i w jaki sposób twórcza edukacja międzykulturowa i inkluzyjna dokonywana poprzez przekład intersemiotyczny tekstu literackiego o tematyce międzykulturowej i inkluzyjnej, przekodowana na działania teatralizacyjne i sztuki wizualne modyfikuje postawy wobec inności kulturowej, niepełnosprawności i poza kanonem cielesności dzieci pięciosześcioletnich w przedszkolu?

oraz

2. Czy i w jaki sposób twórcza edukacja międzykulturowa realizowana przekładem intersemiotycznym tekstu literackiego o tematyce międzykulturowej i inkluzyjnej przekodowana na działania teatralizacyjne i sztuki wizualne stymuluje myślenie dywergencyjne dzieci pięciosześcioletnich?

Poza głównymi problemami badawczymi Autorka dysertacji formułuje szereg problemów szczegółowych z dodatkowym rozróżnieniem na pytania diagnostyczne i weryfikacyjne, a

następnie do każdego z nich stawia hipotezę. Można by się zastanowić, czy nie popełnia w ten sposób typowego błędu zwolenników nadmiaru, mnożąc pytania i hipotezy. Czyni to jednak w pełni zasadnie, ponieważ zastosowaną przez nią metodą badań jest eksperyment, metoda rzadko spotykana w badaniach pedagogicznych, wymagająca skomplikowanych zabiegów, prowadzących dzięki precyzyjnym pomiarom do zobiektywizowanych wyników. Autorka dysertacji ma tego pełną świadomość.

W przyjętym modelu badań empirycznych przyjęła strategię ilościowo-jakościową. Zgodnie z zasadami zastosowała technikę grup równoległych, eksperymentalnej i dwu kontrolnych. W każdej z nich przeprowadziła odpowiednie pomiary początkowe i końcowe. W grupie eksperymentalnej odbyły się warsztaty prowadzone metodą przekładu intersemiotycznego tekstów międzykulturowych i inkluzyjnych z wykorzystaniem technik teatralnych i plastycznych. Pretest i posttest w grupie eksperymentalnej i dwóch grupach kontrolnych przeprowadzony został z wykorzystaniem techniki obserwacji i ankiety ustnej, ponadto uwzględniona została analiza dokumentów, tj. prac plastycznych dzieci oraz testy standaryzowane (oceny myślenia dywergencyjnego dziecka i profilu ruchowego dziecka). Do oceny prac plastycznych powołała sędziów kompetentnych. Zaprojektowana przez Autorkę procedura badawcza z zastosowaniem eksperymentu została zatem przeprowadzona zgodnie z wzorcem metodologicznego postępowania.

Nie znajduję w recenzowanej dysertacji interpretacyjnych konkluzji, które domagałby się jakiejś szczególnej polemiki czy korekty. Nie znaczy to, że zgadzam się bez najmniejszych zastrzeżeń z Autorką, ale moja niezgoda i zastrzeżenia mają – by je tak określić - charakter drugorzędny.

Autorka pracy dokonuje w finale bardzo szczegółowej weryfikacji wyników badań pod kątem założonych wstępnie hipotez. Jakkolwiek nie wszystkie hipotezy się potwierdziły, to większość została potwierdzona i na ich podstawie Autorka wysnuwa wniosek, że (cyt.) „moc literatury jest ogromna, wpływa na postawy, zachowania, przekonania, wyrabia poczucie odpowiedzialności za drugiego człowieka, uczy wrażliwości i empatii”, a „zdobyta wiedza i mądrość literatury pozwoliła dzieciom na nowo spojrzeć na odmienność kulturową, osoby z niepełnosprawnością i poza kanonem cielesności” (s.484).

Odnosząc się zaś do drugiego problemu badawczego stwierdza, że eksperymentalne działania wpłynęły na myślenie dywergencyjne dzieci, które „stały się twórcze i pomysłowe, rozwinęły kompetencje manualne dotyczące komponowania elementów, kształtów, estetyki, użycia

barw oraz teatralne w zakresie wchodzenia w rolę i planowania przebiegu scenki dramowej”. Ponadto „pięcio-sześciolatki pozbyły się niepewności i zahamowań podczas odgrywanych scenek. Weralizacja wychowanków także uległa wysokiemu progresowi zarówno w trakcie prezentacji ruchowej jak i przy wyciąganiu wniosków z tekstu literackiego, które były refleksyjne (s.485).

Jednak przy tak rozbudowanym aparacie badawczym, jak również ilości uzyskanego materiału badawczego można by oczekiwać bardziej wnikliwego wnioskowania, w tym także dotyczącego hipotez niepotwierdzonych. Wnioskowanie to mogłoby też prowadzić do wyartykułowania propozycji aplikacyjnych dla celów praktyczno-wdrożeniowych. Sugestia rozszerzenia wnioskowania dotyczy także ewentualnego przygotowania dysertacji do druku, z myślą o przyszłych czytelnikach.

Moje uwagi odnoszą się też do strony formalnej opracowania. Niektóre fragmenty pracy są zbyt rozciągnięte, sugerowałabym skróty, kondensację. Warto przy ewentualnej publikacji, popracować nad syntezą treści, może nawet także samego tytułu rozprawy, np. dokonując skrótu do wersji „*Zrozumieć Innego – twórcza edukacja inkluzyjna i międzykulturowa w przedszkolu przez sztukę – podejście intersemiotyczne*”. Konieczna byłaby także staranniejsza redakcja tekstu. W pracy znajdują się bowiem drobne błędy literowe czy niezręczne sformułowania stylistyczne („Dzieło sztuki łącząc się z innymi sztukami, staje się wychowaniem poprzez sztukę”. s.8). Usterki te winny być skorygowane.

Przedstawiona do recenzji praca to dzieło niezwykle obszerne, rzadko w takiej formie i objętości spotykane w katalogu rozpraw doktorskich. Objętość ta wynosi łącznie z bibliografią 578 stron (zaś z załączonym aneksem 656) przy czym w większości stanowi niezwykle szczegółową relację z badań. Zważywszy na to, że badania mają charakter dwuzakresowy – jeden dotyczy modyfikacji postaw wobec Innego, drugi - rozwoju postawy twórczej dzieci - można by nawet uznać, że przedstawiony do recenzji tekst zawiera dwie rozprawy!

Doceniam zatem trud badawczy Doktorantki. Ogrom wykonanej pracy, mieszczącej się w zakresie interdyscyplinarnej wiedzy jest imponujący, a waga podjętego tematu znacząca.

Rolą recenzenta jest wskazanie na obiektywną wartość opracowania, musi zatem wyważyć jej zalety i wady. W poddawanej ocenie rozprawie te pierwsze pozostają w zdecydowanej przewadze. Autorka dysertacji prezentuje nie tylko precyzję badawczą, ale też rozległą

wiedzę, a jej badania o wysokim walorze poznawczym mające charakter interdyscyplinarny mogą stanowić zarówno inspirację do dalszych różnorodnych eksploracji badawczych, jak i służyć za bezpośrednią, wartościową propozycję intersemiotycznego podejścia w działaniach ze sztuką w przedszkolu.

Jednocześnie zatem rekomenduję rozprawę Pani mgr Natalii Jeżewskiej do opublikowania w postaci książki.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę wiedzę teoretyczną zaprezentowaną przez Doktorantkę, jej przygotowanie do prowadzenia pracy naukowej, potwierdzone zaprezentowanymi w dysertacji badaniami, umiejętność stawiania i rozwiązywania problemów badawczych, a także ich oryginalność oraz, w efekcie wyżej wymienionych, istotny wkład do nauk pedagogicznych, stwierdzam, że rozprawa Natalii Jeżewskiej „Zrozumieć Innego – twórcza edukacja inkluzyjna i międzykulturowa dzieci pięcio-sześciolletnich, oparta na przekładzie intersemiotycznym tekstu literackiego przez teatralizację i wypowiedź plastyczną” spełnia wymogi określone w art.187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

Tym samym wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów w postępowaniu o uzyskanie stopnia doktora nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

Warszawa, dn. 25.06.2024

Urszula Miluarek-Paulowska